Nataliia Smetanina, *Yaroslav Mudryi National Law University,*
Assistant, Doctor of Law Sciences,
the Department of Criminology and Penitentiary Law

Informative model of crime in modern Ukrainian criminology

Abstract: This article is devoted to the development and explanation of the informative model of crime in the modern criminological science. Scientific researches which contain information about the development of the informative model of crime are analyzed. The author gives her definition of the informative model of crime and defines the quantity and quality indexes of crime.

Keywords: the notion of crime, the informative model, social phenomenon, modern criminology, criminal practice, “price” of crime.

Наталія Сметаніна,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
асистент, кандидат юридичних наук, кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права

Інформаційна модель злочинності у сучасній українській кримінології

Анотація: Стаття присвячена дослідженню інформаційної моделі злочинності і визначенню її змісту у сучасній кримінологічній науці. Проаналізовано наукові праці, які містять відомості про розвиток інформаційної моделі злочинності. Автор наводить власне визначення поняття інформаційної моделі злочинності і визначає кількісні та якісні показники злочинності.

Ключові слова: поняття злочинності, інформаційна модель, соціальне явище, сучасна кримінологія, кримінальна практика, «ціна» злочинності.

Злочинність, її сутність і природа належать до предмета науки кримінології, є важливим об'єктом дослідження у вітчизняній правовій системі. Вивчення феномену злочинності відіграє сьогодні важливу роль у правовому житті суспільства, а тому посідає важливе місце у кримінологічній науці. Сьогодні, у XXI столітті, стало очевидним, що процес пізнання сутності злочинності не лише не отримав свого логічного завершення, а й переживає значну кризу. Виникає питання: що сьогодні змінюється? Що нині представляє собою реальну загрозу для суспільства? Дослідження і визначення інформаційної моделі злочинності у сучасній вітчизняній кримінології є невирішеним і складним питанням, як власне і сам феномен злочинності.

Дослідження історичного розвитку злочинності, що продемонструвало складні ідеолого-політичні та соціальні процеси, в яких формувалось поняття злочинності, аналіз можливих методологічних шляхів вивчення злочинності, визначення умовних меж і наукових підходів до поняття злочинності, класифікація злочинних проявів – все це робить можливим і має кінцевим результатом побудову і аналіз інформаційної моделі злочинності, яка представлена кількісними, якісними показниками, а також «ціною» злочинності.

Поняття та аналіз моделювання, методологічні підходи до моделювання злочинності і злочинної поведінки у кримінологічній науці і в юриспруденції розкриваються у роботах вчених Ю.М. Антоняна, Ю.Д. Блувштейна, С.Є. Віцина, О.О. Гаврилова, Ю.М. Гаврильца, К.К. Горяінова, В.П. Казимирчука, Л.В. Кондратюка, Л.Л. Кругликова, В.О. Мінаєва, А.Я. Мініна, В.С. Овчинського, В.Д. Рудашевського, О.Є. Спиридонової, М.М. Тарасова, О.Ф. Черданцева та інших. Проблема дослідження і визначення кількісних і якісних показників злочинності знаходила своє вирішення у наукових працях таких вчених, як В.С. Батиргареєва, А.М. Бойко, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.М. Ігнатов, О.Г. Кальман, О.Г. Кулик, В.М. Попович, І.П. Рущенко, В.І. Шакун, О.Ю. Шостко та багатьох інших. Кількісні та якісні показники злочинності стали предметом дослідження для таких російських вчених як Ю.М. Антонян, А.І. Долгова, С.М. Іншаков, Є.П. Іщенко, Л.О. Колпакова, Л.В. Кондратюк, В.М. Кудрявцев, В.Д. Ларичев, В.В. Лунєєв, В.С. Овчинський, Л.І. Романова, О.В. Старков, О.В. Тюменев, Д.А. Шестаков та інші.

Вважаємо, що сьогодні кримінологічна наука потребує визначення самої інформаційної моделі злочинності, з'ясування значення поняття модель у юридичній науці взагалі і кримінологічній зокрема. Інформаційна модель злочинності є складовою механізму загального інформаційного процесу та інформаційних відносин, що існують у суспільстві [1]. Термін «модель» походить від латинського слова «modulus», що означає «міра». Сам термін має багато значень і застосовується у різних сферах людської діяльності. У науковому значенні слід виходити з того, що моделювання – це метод наукового пізнання, а модель – форма, засіб наукового пізнання. Метод моделювання є цінним саме тому, що дозволяє отримати знання про досліджуваний об'єкт не шляхом безпосереднього вивчення, а шляхом вивчення його моделі. І та обставина, що між дослідником і об'єктом дослідження знаходиться проміжна ланка – модель – є специфічним для методу моделювання. Моделі соціальних явищ (а злочинність, безумовно, є соціальним явищем) можуть бути виражені у вигляді систем рівнянь і нерівностей, кореляційних і дисперсійних коефіцієнтів, інших узагальнюючих показників, статистичних групувань і т.д. Форма моделі визначається конкретною ціллю моделюванню. А сам метод моделювання є універсальним у тому сенсі, що його можна застосовувати як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження. На емпіричному рівні цей метод має вимірювальну, описову функцію, а на теоретичному – інтерпретаційну, пояснювальну, прогностичну, критеріальну функції, а також функцію у мисленнєвому експерименті. Найбільш суттєвими і складними функціями моделей є ті з них, що виконуються на теоретичному рівні дослідження [2].

Метод моделювання належить до сучасних методів дослідження у науці і практиці. Багатозначність самого терміну «модель» вимагає тлумачення залежно від мети дослідження. У широкому розумінні модель визначають як будь-який пізнавальний образ емпіричного і теоретичного рівней пізнання. Теоретичне пізнання (у нашому випадку теоретичне пізнання злочинності) при цьому виступає як дискретне моделювання, в якому пізнавальні образи (поняття, судження, умовиводи) також розглядаються як своєрідні моделі. У юридичній науці термін «модель» застосовується відносно норм права і правовідносин як структурна модель дійсності. Але крім того, що модель є формою відображення дійсності, спрощеним образом досліджуваного об'єкту, до її характерних рис належать і

такі ознаки: 1) модель створюється у результаті процесу абстракції (при створенні моделі дослідник абстрагується від безмежної сукупності властивостей, ознак, відносин досліджуваних об'єктів, відволікається від окремих, часткових ознак, виділяючи лише ті ознаки, властивості, зв'язки і відносини, які мають бути предметом дослідження); 2) модель і досліджуваний об'єкт знаходяться між собою у відносинах відповідності. Модель є аналогом досліджуваного об'єкта. Проте вона не є тотожнім повторенням того чи іншого процесу, явища, адже тоді б модель втратила свою специфіку; 3) модель є засобом відсторонення і вираження внутрішньої структури складного явища. Об'єкти, що досліджуються шляхом моделювання, повинні бути складними, мати систему, складатися з елементів. Слід також зазначити, що модель може і не мати дослідницького характеру, а виконувати спеціальну задачу опису, демонстрації. Так, В.О. Штофф розумів під модельною інтерпретацією випадки, коли за допомогою моделей надається тлумачення явищ, що спостерігаються, їх внутрішньої динамічної і статичної структури, бо модель є демонстрацією певної структури [3]. У рамках кримінологічного дослідження моделюванню підлягають насамперед типові соціальні явища і процеси, на які можливо і потрібно впливати силами правоохоронних органів [4].

Модель – це умовний образ, що відображує суттєві властивості досліджуваного об'єкту (або процесу) так, що його вивчення породжує нову інформацію про об'єкт, який моделюється. Сутність моделювання соціальних процесів, явищ полягає в умовному відтворенні досліджуваних об'єктів з наступним вирішенням задач за аналогією. Інформаційна модель – маломірне уявлення про багатомірний інформаційний простір. Інформаційна модель злочинності – портрет злочинності як сукупності злочинів. У процесі вирішення можливості і проблеми математичного моделювання злочинності дослідниками ставляться наступні завдання: виявлення тенденції динамічного ряду; прогнозування рівня злочинності у регіоні на підставі статистичних вимірювань; побудову функції, що характеризує розвиток процесу вчинення злочинів; типологізація (класифікація) кримінологічних об'єктів (людей) на підставі визначальних характеристик та інше. У науковій літературі зазначається, що поняття інформаційної і математичної моделей дуже близькі, оскільки вони є знаковими системами. У якості об'єктів моделювання у кримінологічних дослідженнях виступають взаємозв'язок різних соціальних явищ із станом, рівнем і динамікою

злочинності, структурно-динамічні коливання злочинності. Так, за методикою С.Є. Віцина матричні моделі злочинності дозволяють знаходити і кількісно виражати залежність між видами, групами злочинів і характеристиками контингенту злочинців. Він пропонував використовувати для опису злочинності або окремих груп злочинів узагальнений показник кількісної оцінки різних злочинів за ознакою їх суспільної небезпеки [4].

На думку Ю.М. Антоняна і Ю.Д. Блувштейна, математичні моделі у кримінології можуть бути класифіковані за принципом їх «роботи» наступним чином: 1) моделі розподілу; 2) моделі взаємозв'язку; 3) моделі імітаційні; 4) моделі розпізнавання образу. Найбільш перспективно використання цих моде-лей для прогностичного моделювання злочинності, особи злочинця і злочинної поведінки. Прикладом моделі взаємозв'язку (залежності) є дослідження рівня освіти засуджених і тяжкості вчинених ними злочинів. Емпіричний матеріал для побудови моделі – відомості про освітній рівень N=1000 засуджених (проста випадкова вибірка) і тяжкості вчинених ними злочинів, що були зареєстровані правоохоронними органами [4].

Інформаційна модель може створюватися за допомогою соціологічного інструментарію – анкет, матеріалів для інтерв'ю, формалізованих карток для контент-аналізу документів, за допомогою статистики і т.д. У сфері права параметри такої моделі частіше за все є кількісно-якісними, виникає соціально-правовий модельний опис оригіналу дослідження. При створенні інформаційної моделі можуть використовуватися готові моделі збору інформації. Кожна модель будується поетапно, дослідник проходить стадії постановки проблем, створення та дослідження моделі [5]. Так, в кримінології при моделюванні кримінологічно значущих зв'язків між конкретними формами злочинного насильства і соціальними феноменами можуть бути використані методи парного регресійно-кореляційного аналізу, дисперсійного аналізу і вирахування коефіцієнтів еластичності для лінійної функції [6].

В юридичних науках можуть застосовуватися як матеріальні (наприклад, кібернетичні), так і ідеальні (уявні) моделі [3]. Нас же більше цікавлять ідеальні моделі. Злочинність є ідеальною моделлю, що має власний матеріальний вираз, який ґрунтується на системі статистичних показників. Сам термін модель використовуємо у широкому значенні – як певний уявний образ, що має теоретичний та емпіричний рівні пізнання – і не обмежуємось поняттям моделі у

вузькому значенні, у якому вона використовується у спеціальних джерелах по моделюванню. Створюється ідеальний об'єкт (модель), якого у реальному житті немає. Якщо ж створювати модель злочинності, то слід відображувати її систему зв'язків, а саму злочинність представляти у вигляді складноорганізованої структури, що складається із взаємопов'язаних елементів, що є кількісними і якісними показниками злочинності. А уявлення про злочинність як юридичну конструкцію призведе до більш повного, зрозумілого і детального з'ясування її змісту. Юридична конструкція злочинності буде своєрідним каркасом, який формується за допомогою статистичних показників.

Поняття злочинності, як і будь-яке поняття, має зміст і обсяг. Пропонуємо таке визначення поняття злочинності: злочинність – це кримінальна практика людей, що проявляється як явище у виді множинності злочинів і осіб, які їх вчинили, у визначеному просторово-часовому проміжку і яка підлягає кількісно-якісному виміру.

Зміст же як оціночних, так і неоціночних понять, утворюють суттєві, загальні, у сукупності відмінні (відмітні) ознаки тих предметів, що вони відображують [7]. Інформаційна модель злочинності буде вираженням самого змісту і обсягу злочинності. Загальні принципи побудови такої моделі передбачають і роблять можливим використання інформаційних методів у кримінологічних дослідженнях та інформаційного аналізу кримінологічної інформації [4], використання інтелектуального аналізу даних (Data Mining) у кримінологічних дослідженнях [8]. На основі вивчення значних обсягів інформації відбувається вивчення не відомих досі, прихованих структур, автоматичний пошук закономірностей. Сфера застосування інтелектуального аналізу даних не обмежується лише кримінологією, а й посідає належне місце у логічному аналітичному процесі, що забезпечує синтез та інтерпретацію даних, прогнозування майбутніх подій з метою досягнення організаційних висновків. Кримінологія може використовувати ці засоби у своєму методологічному апараті. За допомогою методів інтелектуального аналізу даних (технології Data Mining) можна вирішити, зокрема, такі завдання: виявити підозрілі трансакції; типологізувати організовані злочинні групи; здійснити кримінологічну класифікацію територіальних одиниць; визначити чинники інтенсифікації процесу залучення населення у вживання наркотиків; опрацювати прогнози з розвитку криміногенної обстановки залежно від демографічної, економічної, політичної ситуацій. Пошук логічних закономір-

ностей є одним із найперспективніших напрямів багатомірного статистичного аналізу кримінологічної інформації [8]. В Україні мають бути розроблені відповідні автоматизовані інформаційні системи, а згодом і об'єднана Державна автоматизована система кримінологічної інформації (ДАСКІ) [9].

Підсумком аналізу кримінальної деструктивності сьогодення має стати зареєстрована і врахована злочинність (повна та актуальна злочинність). Досвід кримінологічного аналізу злочинності дозволяє представити її стан (під яким розуміється інтегрована оцінка) у вигляді інформаційної моделі – системної картини стану злочинності, що виражена статистичними оцінками елементів і властивостей злочинності [10]. До інформаційної моделі злочинності відносимо кількісні, якісні показники, показники, що мають змішаний кількісно-якісний характер і окремо виділяємо такий показник як «ціна» злочинності, що, на нашу думку, має самостійне кримінологічне значення у дослідженні злочинності. Головне призначення інформаційної моделі полягає у тому, що вона є виміром злочинності. За допомогою кількісно-якісних показників створюємо модель, певну інформаційну імітацію, що не повністю відповідає дійсності, бо існування латентної злочинності не дозволяє визначити дійсну картину злочинності у державі. Також постає питання про можливість визначення дійсного і реального стану злочинності.

Аналіз злочинності має бути побудований на виявленні її реальних якісних і кількісних характеристик у їх діалектичному взаємозв'язку. Зміст якості включає, по-перше, визначеність явища у певних межах, просторово-часових властивостях; по-друге, дослідження структури злочинності, взаємозв'язку різних злочинів і їх суб'єктів, вивчення стійкості та мінливості злочинності. Кримінальна статистика при цьому залишається важливим джерелом інформації і при її змістовному аналізі можна отримати навіть певні відомості про латентність злочинів. Кількість – це просторово-часова властивість явища (величина у просторі, тривалість існування, темпи приросту і т.п.). У процесі аналізу враховуються ті закономірності злочинності та її змін, котрі уже були виявлені кримінологами і відображені у літературі. Це дозволяє точніше оцінювати особливості злочинності у конкретних умовах, своєчасно відкривати нові тенденції і специфічне співвідношення різних її структурних елементів [11].

Кількісно-якісне вимірювання злочинності проводиться шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як: стан, рівень злочинності, коефіцієн-

ти злочинності, структура злочинності, характер, динаміка злочинності, географія злочинності, відомості про латентність злочинності [12]. Кожен із цих названих показників вимагає окремого розгляду. Безперечно, наведений перелік показників потребує вдосконалення і сучасної кримінологічної інтерпретації.

Визначення та аналіз кількісних, якісних і кількісно-якісних показників злочинності відображає розвиток злочинності та її тенденцій, зображує глибинні процеси її зародження та надає достатні підстави для кримінологічного планування і прогнозування розвитку явища злочинності у сучасному українському суспільстві.

Список літератури:

1. Гаврилов О. Курс правовой информатики. Москва, 2002. – С. 16-19.
2. Вицин С. Моделирование в криминологии. Москва, 1973. – С. 8-21.
3. Черданцев А. Логико-языковые феномены в юриспруденции. Москва, 2012. – С. 249, 218-232, 239, 255.
4. Минин А. Информатизация криминологических исследований: (теория и методология). Екатеринбург, 1992. – С. 45, 38-43, 40-41, 4-7.
5. Леванский В. Моделирование в социально-правовых исследованиях. Москва, 1986. – С. 39-43.
6. Скифский И. Криминологическое моделирование насильственной преступности в Австралии и России // Государство и право. – 2010. – № 9. – С. 68.
7. Жеребкин В. Логический анализ понятий права. Киев, 1976. – С. 130-131.
8. Бова А. Перспективи використання інтелектуального аналізу даних (Data Mining) у кримінологічних дослідженнях // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 5. – С. 32-33, 33-34.
9. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Київ, 2008. – Кн. 3: Практична кримінологія. – С. 51.
10. Кондратюк Л., Овчинский В. Криминологическое измерение. Москва, 2012. – С. 117-119.
11. Криминология / под общ. ред. А. И. Долговой. Москва, 2010. – С. 111-112.
12. Кримінологія / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків, 2014. – С. 23.